

Az Orbán-rendszer – ahogyan én látom

Végigtekintve a magyar gazdaságon és társadalmon, a sok évet megért ember számára óhatatlanul merül fel a kérdés, hogy miként kerültünk ilyen siralmas állapotba, ilyen kilátástalan helyzetbe harminchárom évvel az oroszok kivonulása és a szabad választások után. A szovjet típusú szocialista rendszertől való megszabadulás, a polgári demokráciára és a piacgazdaságra való áttérés után a magyar társadalom túlnyomó többsége valami jobbat várt az új rendszertől.

De csalódnuk kellett, mert ami most van, az még a nyolcvanas évek szocializmusánál is rosszabb. Amint ezt a mondatot leírtam, felmerült bennem, hogy erre az Orbán-hívők rögtön azzal vágnának vissza, hogy ez egyáltalán nincs így, mert 2010 után immár a negyedik választáson is kétharmados többséget szerzett a Fidesz és az Orbán-kormány, tehát az emberek többsége igenis elégedett azzal, ami az elmúlt évtizedekben végbement Magyarországon. Nos, már ebből a megjegyzésből is kitűnik, hogy nem is annyira egyszerű sommás véleményt alkotni a mögöttünk hagyott évtizedekről. Azért persze nem mondhatunk le az értékelésről, de számot kell vetni azzal, hogy nem lehet egyszerűen elintézni a dolgot.

A részletesebb elemzéshez két, egymással összefüggő kérdésre kell válaszolni. Egyfelől hogy milyen is ez az Orbán Viktor politikai vezetésével létrehozott nemzeti együtt-

működés rendszere (NER). Másfelől pedig, hogy miként jutottunk idáig az 1990-es első szabad választás után. A két kérdésre az említéshez képest fordított sorrendben próbálunk válaszolni, remélve azt, hogy a gazdaságtörténeti út felvázolása segítséget nyújt abban is, hogy miként értékeljük a NER rendszerét. Nyilván nemcsak a gazdaságtörténeti, hanem az eseménytörténeti, politikátörténeti út felvázolására is szükség volna a jobb megértés szempontjából. Ezekre azonban a kellő szakismeret hiánya miatt nem vállalkozom. Abban reménykedem, hogy a gazdaságpolitikai közelítésmód is képes lesz a lényeges elemek megragadására.

Sok tényező alakította az elmúlt harminc év történéseit, a teljes okozati összefüggésrendszert nem lehet feltárni, még csak próbálkozni sem érdemes a teljességre való törekvéssel. Az elemző feladata az, hogy próbálja meg kiválasztani azokat a legfontosabb tényezőket, amelyek lényeges befolyást gyakoroltak az események alakulására. Persze ezáltal szubjektívvé válik az elemzés, hiszen az elemző értékjavasztásától is függ az eredmény. Ezért az alant olvasható elemzés saját, szubjektív véleményemet tükrözi, azt mondja el, hogy én miként láttam a történetet. Mentségemre legyen mondva, hogy nincs egyetlen, objektív tudományos nézőpont és eszköztár a vizsgálathoz. Nincsen ugyanis olyan tudományos mód-

szertan, amely a priori meg tudná mondani, hogy az elemző munkának milyen területekre és milyen mélységben kell koncentrálnia, és milyen vizsgálati eszközöket célszerű használni.

Három területet jelöltem meg, amelyeket meghatározó jelentőségűnek tartok a tekintetben, hogy megértsük, miért így alakult az elmúlt bő három évtized. Az *első* a történelmi múlt, az az út, amelyet a magyar társadalom és gazdaság a rendszerváltozás előtti évtizedekben megtett. Tekinthejtük ezt útfüggőségnek is, különösen akkor, ha nemcsak a megörökölt gazdasági elemek (tulajdonviszonyok, technikai eszközök, gazdasági szerkezet, munkakultúra stb.) bírnak nagy jelentőséggel a jövő tekintetében, hanem a társadalom értékrendje is, amely tudvalevően nagyon lassan változik.

4 A *második* fontos terület a szűkebb és tágabb nemzetközi gazdasági, társadalmi és politikai közeg, amelyben Magyarország végigjárta ezt az utat. Kis, nyitott országként eléggé egyértelmű, hogy erős befolyást gyakoroltak ránk a világgazdaság változásai. Európa közepén az is könnyen érthető, hogy a társadalmi és politikai változások is gyorsan elértek bennünket, és hatást gyakoroltak a hazai történésekre.

A *harmadik* fontos tényező a konkrét történéseket alakító személyek viselkedése. Itt elsősorban Orbán Viktorra kell koncentrálni, hiszen a NER-rendszer az ő szüleménye, a Fidesz választási győzelmeinek ő volt és marad a kovácsa. Nélküle nem tudta volna ez a párt bejárni azt az utat, amely ötször is győzelmet hozott számukra, és immáron szinte teljes az egyetértés a politikai

elemzők körében a tekintetben, hogy választáson nem is lehet a Fidesz–KDNP-koalíciót legyőzni.

A késő kádári rendszer – a kályha, ahonnan elindultunk

Természetesen lehetne korábról is kezdeni az elemzést, de akkor vagy a terjedelem lenne túlzottan nagy, vagy pedig a tanulmány kitűzött célját veszítenénk szem elől. Szóval maradjunk a múlt század nyolcvanas éveinél mint kiindulópontnál.

A szovjet típusú gazdasági rendszer magyar, kádárista változatának két jól látható – a külső megfigyelők által sokszor megcsodált – jellemzője volt. Az *egyik jellemzője*, hogy bizonyos területeken *liberalizálta, decentralizálta* a gazdasági rendszert. Ennek jól látható elemei voltak a termelőszövetkezeti melléküzemágak, a kiterjedt háztáji magángazdaságok, a különféle kisszövetkezetek, a munkahelyi gazdasági munkaközösségek és egyéb magánvállalkozások.

A felsorolt területeken sokkal szabadabb termelés folyt, mint a klaszszikus szocialista nagyvállalatoknál, itt nem érvényesült olyan erőteljesen a központi gazdaságirányítás piacokorlátozó hatása. A szabadabb működés némiképpen oldotta a merev központi irányítási rendszer okozta anomáliákat. A második vagy szürkegazdaság, ahogyan ezt a kiterjedt magánjellegű működési formákat nevezték, sok területen javította az ellátást, felszámolta a hiányt, jelentősen hozzájárult a keleti exporthoz, növelte az emberek jövedelmét. Persze mindennek az ára a hivatalos munkaidő utáni – az egészségre is ártalmas – nagymértékű túlmunka volt.

A *másik* ugyancsak szembetűnő tulajdonsága volt a kádári rendszernek, hogy viszonylag szerény, de mégis érzékelhető (különösen, ha a többi szocialista országgal hasonlítjuk össze) *jóléti rendszert* épített ki. Ez megnyilvánult abban, hogy a központi vezetés a lakossági fogyasztást csak igen komoly egyensúlyi problémák esetén engedte csökkenteni, és abban is, hogy az egész társadalomra kiterjedő, elfogadható szintű oktatási, egészségügyi, családtámogatási és nyugdíjrendszert tartott fenn.

Mindezekkel együtt azonban továbbra is fennmaradt a szovjet típusú rendszerek két meghatározó jelentőségű alapvonása: az *alacsony produktivitás* (rossz hatékonyság, lassú termelékenységnövekedés) és a *gyenge nemzetközi versenyképesség*. E két jellemvonás abból adódik, hogy a központi irányítási rendszer nem engedte érvényre jutni a piaci típusú, hatékonysági elvek szerint működő erőforrás-allokációt. A szocialista nagyvállalatok adták a termelés döntő részét, és ezáltal determinálták a gazdaság makroszerkezetét, de ezen vállalatok fejlődését nem a piaci versenyképességük határozta meg, hanem a fejlesztési forrásokat újraosztó szocialista párti felső vezetés. Ez az erőforrás-allokáció nemcsak hogy nem volt piacokonform, de sok esetben igen primitív, önkényes jellegű volt, voluntarista módon próbálta megszabni a gazdaság alapszerkezetét.

A *második* (nem szocialista) gazdaság ugyan valamennyit javított a hatékonyságon és a versenyképészen, de lényegileg nem tudta megváltoztatni a rendszer alapkarakterét. A nemzetgazdasági szinten jelentkező alacsony produktivitás

azt jelentette, hogy a gazdaság nem tudott elegendő nettó terméket (hozzáadott értéket, GDP-t) előállítani, amely elég lett volna az érzékelhető fogyasztás növekedéséhez, és biztosítani tudta volna a gazdasági növekedéshez szükséges tőkeállománybővülést.

A jelenség magyarázata kézenfekvő, jóllehet kevesen fogalmazták meg. Ha alacsony a gazdasági rendszer hatékonysága, és ezért a bruttó termelés (kibocsátás) jobban nő, mint a nettó termék (GDP), akkor állandó feszültség lép fel a gazdaságban, mert a munkások az elvégzett munkájuk után akarnak bért kapni (ami a bruttó termeléssel arányos), de a rendelkezésre álló, elfogyasztható jószág mennyisége ennél lassabban nő. És ugyanez a helyzet a beruházások vonatkozásában is: a tőkeállomány bővülésének a bruttó termelés szerint kellene alakulnia, de a forrás csak a lassabban növekvő hozzáadott értékből lehetséges.

Az egész szocialista rendszert végigkísérte ez a krónikus felhasználási feszültség, és ennek következtében a szocialista vezetések dilemmája is volt, hogy melyik felhasználási területnek adjanak prioritást. A hagyományos szovjet típusú szocialista rendszerekben és az ötvenes évek magyar rendszerében is többnyire a lakossági fogyasztás erőszakos visszafogásával rendezték a szükségszerűen fellépő egyensúlyi feszültségeket. A kádári rendszerben azonban próbálták védeni a fogyasztást, és ezért többnyire a beruházások visszafogásával kezelték a felhasználási feszültséget. Ezért alakultak ki nálunk a beruházási ciklusok és vált általánossá a „húzd meg – ereszd meg” gazdaságpolitika.

A hetvenes-nyolcvanas években azonban megjelent egy új forrás is, mégpedig a külföldi, elsősorban nyugati hitelek formájában. Ha hitelekkel lehet bővíteni a felhasználható forrásokat, akkor egyszerre nőhet érzékelhető módon a fogyasztás és a növekedés fenntartásához szükséges beruházás. Ez volt az aranykornak nevezett kádári időszak alapja, és nem a jól vagy jobban működő gazdaság, de még csak nem is a második gazdaság felútása. A nyugati hitelek átmenetileg a gyenge versenyképesség problémáját is kezelték, mert a keményvalutában felvett hitelek segítségével akkor is dinamikusabban bővíthetett az import, ha az exportunk nem tudott ezzel lépést tartani.

Persze csak egy darabig lehetett ezt a „gazdasági csodát” fenntartani, mert az egyre több és több hitel után egyre több és több kamatot kellett fizetni a kölcsönadóknak, és hát a visszafizetések is megkezdődtek. A nyolcvanas évek közepére már olyan mértékűvé vált a külföldi eladósodás, hogy mindenképpen szükségessé vált volna a jelentős, drasztikus fogyasztás- és beruházás-visszafogás. Ezt azonban az akkori pártvezetés nem vállalta föl, reménykedett az újabb nyugati hitelekben és a szovjetek (oroszok) segítségével. De egyik sem érkezett meg, és ezért nem maradt más, mint az előre menekülés a rendszerváltásba. Aminek egyébként a nemzetközi helyzet is kedvezett.

Fontos tehát hangsúlyozni, hogy a rendszerváltást nem a hatalomnak alárendelt emberek kezdeményezték és harcolták ki, hanem a hatalmon lévő párt- és gazdasági elit indította el és vitte végbe. Az embereket nem lecsillapítani, hanem ellenkezőleg,

meggyőzni kellett arról, hogy milyen jó lesz majd a rendszerváltás után, mert megszabadulhatunk a bürokratikus túlszabályozástól, és kinyílnak a nagyközönség számára a nyugati fogyasztási piacok.

Ez a furcsa helyzet azért állhatott elő, mert aszimmetrikus helyzet alakult ki a késő Kádár-korszakban. Az emberek munkavállalói oldalról nem érzékelték a piac hatását, nem kellett tartaniuk attól, hogy elveszíthetik a munkahelyüket, hogy tartósan munkanélkülivé válhatnak. A szocialista rendszer vívmánya volt a teljes foglalkoztatás, és ezt tűzön-vízen át fenntartotta a politikai vezetés, még annak árán is, hogy a szocialista vállalatoknál 20-25 százalékra emelkedett a túlfoglalkoztatás mértéke, és nem lehetett komoly teljesítménykritériumokat előírni a munkavállalóknak. A nagyobb és jobb teljesítmény elérésére pedig az adott körülmények között nem volt mód megfelelő érdekeltégi rendszer kialakítására.

Mindenkinek volt biztos munkahelye. Nem kellett sokat dolgozni, igaz, a foglalkoztatottak nem is kaptak magas fizetést. Az alacsony fizetéseket a második gazdaságban végzett tevékenységekből pótolták ki. A laza munkapiaci viszonyokkal szemben viszont a fogyasztási javak területén egyre erőteljesebbé vált a piac, egyfelől a növekvő nyugati import, másfelől a nem szocialista szektor növekvő szerepe miatt. A második gazdaságban végzett vállalkozói tevékenységek számára is kedvezően alakultak a viszonyok, mert ismert belső piacra kellett termelniük, s nem kellett tartaniuk a hazai szocialista nagyvállalatok versenyétől, mert azok nem a piaci igényeket, ha-

nem a központi elvárásokat akarták kielégíteni, létük és prosperitásuk ugyanis ettől függött. De nem kellett komolyan tartani a külföldi, elsősorban nyugati konkurenciától sem, mert azokat a magas büntetővámok távol tartották a magyar piacoktól.

Összefoglalóan azt állapíthatjuk meg, hogy az emberek viszonylag jó elváltak a késő kádári rendszerben, mert a rendszer biztonságot adott nekik munkavállalóként, ugyanakkor fogyasztóként egyre nagyobb lehetőségeket nyitott ki számukra. S mindezek tetejében még egy viszonylag kiterjedt szociális-jóléti rendszer juttatásait is élvezhették. Egyetlen probléma volt csak, de ez végzetesnek bizonyult, nevezetesen, hogy a rendszer gazdasági oldalról nem volt fenntartható, a bevonható külső források pedig elfogytak.

A rendszerváltás sokkja és ami utána jött

A kilencvenes évek euforikus hangulatban teltek, mert ekkor szinte minden megtörténhetett, amiben korábban még csak nem is nagyon reménykedhettünk: kimentek az oroszok, szabad választások voltak, többpártrendszerű parlamentünk lett, a nemzetközi tájékozódásunkban meghatározóvá vált a nyugati orientáció. Ez is közrejátszott abban, hogy milyen jelentős negatív sokként élte meg a magyar társadalom a gazdasági rendszerváltást, a piacgazdaságra való átállást.

Munkavállalók százezrei veszítettek el a munkahelyeiket a szocialista nagyvállalatok megszűnésével. Másfél millió ember vált munkanélkülivé (a munkanélküliségi ráta 13 százalék fölé emelkedett 1991-re), abban az országban, amelyben a ko-

rábbi évtizedekben az emberek nem is tudták, hogy milyen munkanélkülinek lenni. De nemcsak a munkahelyüket veszítették el, hanem az életterük egy részét is, hiszen a szocialista nagyvállalatoknak többnyire volt saját bölcsődéjük, óvodájuk, üdülőjük, kulturális egyesületük, amelyeket ingyen vagy nagyon olcsón használhattak. Ezeket mind bezárták a nagyvállalatok felszámolásával.

A magánvállalkozásba való menekülés sem bizonyult könnyű útnak, hiszen kezdőtőke és tapasztalat hiányában szerfelett nehéz elindulni. S ráadásul szinte azonnal jelentkeztek a nyugati versenytársak a külpiacon liberalizáció következményeként. Hamar kiderült, hogy azok a második gazdaságbeli tapasztalatok, amelyet kétlaki vállalkozóink a szocialista rendszerben szereztek, hasznavethetetlenek, mert egészen más piaci körülmények alakultak ki.

A gyors ütemben végrehajtott privatizáció, amely „a legrosszabb magántulajdon is jobb, mint a legjobb állami tulajdon” jegyében zajlott, semmi jóval nem kecsegtetett. Létrejött ugyan az új magánvállalkozói réteg, de ez nem a piaci szelekció szerint alakult ki, hanem a kapcsolati tőkék alapján, jobbra a korábbi hatalmi elit került pozícióba. És természetesen a külföldi tőke, amely sok esetben potom pénzen tudott megszerezni vállalati vagyonekat és piacokat. Valódi, hatékony piac azonban a legtöbb termék tekintetében nem alakult ki. A korábbi monopolpozíciók megmaradtak, csak a szereplők változtak.

A kisemberek szinte teljesen kimaradtak a privatizációból és a kárpótlásból. Számukra a rendszerváltás

elhibázott projekt volt, ők sokkal inkább maradtak volna a szocialista rendszerben. Így aztán a rendszer-váltást megvalósító Antall-kormány és az MDF óriásit bukott az 1994-es választáson. Visszajöttek a szocialisták, akiktől a választópolgárok azt várták, hogy adják vissza számukra a biztonságot, a nyugodt, kiszámítható életet. De ismét csalódnuk kellett, mert az MSZP–SZDSZ-kormány tovább folytatta a privatizációt, aztán még rátett egy lapáttal, és az energiaszektor, valamint a szolgáltató szektorok jelentős részét is privatizálta.

Mindezekén túl egy drasztikus stabilizációs programot (Bokros-csomag) is keresztülvitt a szocialista–szabaddemokrata koalíció. A programnak voltak szükséges elemei, hiszen a radikális átalakítás, a gyors ütemű külpiaci liberalizáció következtében bekövetkezett vállalati csődök és a nagy munkanélküliség, valamint a szocializmusból örökölt óriási mértékű államadósság komoly egyensúlyi feszültségeket idézett elő (magas államháztartási és külkereskedelmi hiány és infláció, az adósságterhek növekedése). De a Bokros-csomag hozzá akart nyúlni a jóléti-szociális rendszerhez is. A mögöttes elmélet, amely ezt alátámasztani hivatott, a koraérett jóléti állam koncepciója volt, vagyis hogy ezen a fejlettségi szinten az ország nem engedhet meg magának ilyen magas jóléti kiadásokat. Ez elméletileg is nehezen védhető koncepció volt, miközben egyes jóléti funkciók felszámolása nem hozott sokat a költségvetés konyhájára, igen népszerűtlen intézkedéscsomag volt. Az emberek ezt ellenük irányuló komoly támadásként értékelték,

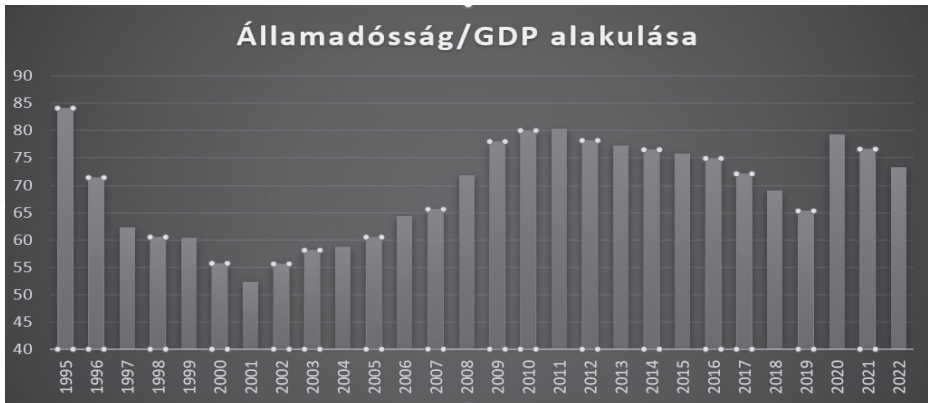
hiszen éppen akkor veszítették el munkapiaci kedvező pozíciójukat, így tehát visszavonulási lehetőségük sem maradt.

1998-ra a választópolgárok többsége úgy értékelte a történéseket, hogy a szocialista utódpárt sem akarja megvédeni az ő késő kádári világot, sőt még rosszabbak, mint amilyen az előttük regnáló jobboldali konzervatív kormány volt, amely a szociális piacgazdaságot ígérte, de semmi sem lett belőle. A szükséges gazdasági konszolidáció terheinek csökkentése helyett a Horn-kormány nem lassítani akarta az átállást, a piaci nyitást és a privatizációt, hanem ellenkezőleg, gyorsította. Ez pedig tovább növelte a lakosságra rakódó terheket, miközben még szélesebbre tárta a kaput a nyereszkezdő külföldi tőke és a hazai újonnan kialakuló nómenklatúra-burzsóázia előtt.

Érdemes megjegyezni, hogy nálunk jelentősen módosultak a politikai szerepek és nyilván az ideológiák is, mert a magukat baloldalinak tekintő pártok (MSZP és SZDSZ) kifejezetten neokonzervatív (nyugati gazdaságtörténeti osztályozás szerint: újklasszikus) gazdaságpolitikát folytattak 1994 és 1998 között, miközben a magukat politikailag konzervatívnak tartó pártok (Fidesz, MDF, KDNP) inkább hajlottak az állami beavatkozásokon alapuló szociális piacgazdaság ideája felé.

Az MSZP–SZDSZ-koalíció 1998-ban elveszítette a választást, jött az első Orbán-kormány a polgári demokrácia jelszavával és annak ígéretével, hogy a félrecsúszott rendszerváltást kiigazítják, Magyarország pedig visszatér a történelem főútcájára, arra az útra, amelyet a

1. ábra

fejelett nyugati országok tapostak ki. Ez a vállalás csak igen részlegesen sikerült, de tegyük hozzá gyorsan, hogy már csak azért is, mert a négy esztendő igen rövid időszak az ilyen jelentős változás véghez viteléhez. Márpedig Orbánéknak 1998-ban csak ennyi adatott.

A Fidesz vezette koalíciós kormány sem a privatizáció és liberalizáció, sem a jóléti rendszer átalakítása területén nem követte elődje megkezdett munkáját. Sokkal inkább lassítani akarta a rendszerátalakítás folyamatát, és leállította a megkezdett reformokat. A konszolidációs törekvések eredményeként jelentősen, évenként 3-5 százalékkal nőtt a GDP, az infláció 10 százalék alá csökkent (1995-ben 28 százalék fölött volt) és az adósság/GDP hányados is csökkenő pályára állt, a korábbi 80 százalékról 53 százalékra mérséklődött (1. ábra).

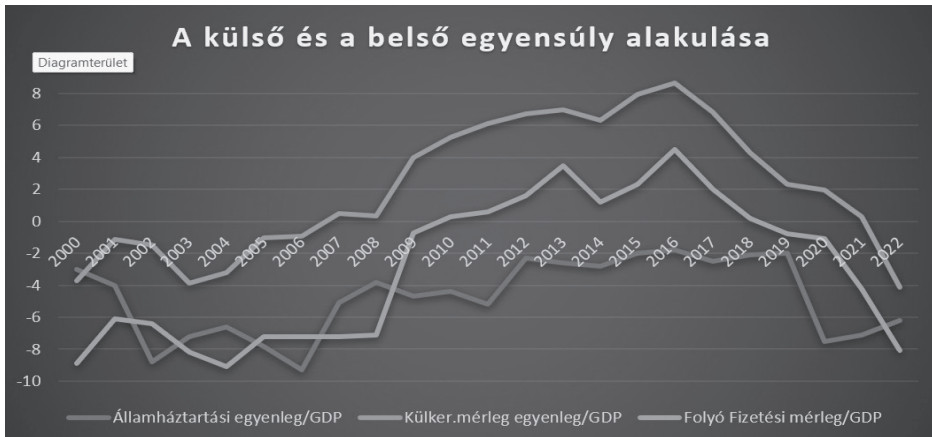
2002-re felkészültnek látszott az ország az Európai Unióhoz való csatlakozásra, még az euró bevezetése is látóhatáron belülre került. A vitathatatlan gazdasági eredmények mögött azonban továbbra is ott maradt a *nagy elosztási rendszerek* (oktatás, egészségügy, nyugdíjrendszer) *króni-*

kus betegsége: a permanens finanszírozási hiány és a nem célirányos, nem hatékony működés. Ezzel még csak elvi szinten sem kívánt foglalkozni az Orbán Viktor vezette kabinet.

Bár a négy év során nőtt a Fidesz népszerűsége, ahhoz azonban nem volt elég, hogy újabb választást nyerjen. A szocialisták mozgósítani tudták a szegény, leszakadó rétegeket, elsősorban a kisnyugdíjasokat és az állami alkalmazottakat, nyerni tudták a 2002-es országgyűlési választáson, és ismét az SZDSZ-szel alakítottak kormányt.

A magyar beteg – a fiskális alkoholizmus áldozata

A 2002-ben megalakuló Medgyessy-kormány próbált tanulni a korábbi hibáiból, és nem engedte meg az SZDSZ-nek, hogy szigorú konzervatív restriktív politika érvényesüljön a gazdaságban. A köztisztviselők és a közalkalmazottak 50 százalékos béremelésével elindult az elvtelen osztogatás gyakorlata. Nem azért volt elvtelen, mert emelték e körben a fizetéseket, hanem azért, mert ez nem kapcsolódott össze a nagy elosztási rendszerek reformjával. A költségvetés 2002 után egészen 2011-ig

végig jóval 3 százalék feletti hiányt produkált, vagyis egyszer sem sikerült betartani a maastrichti kritériumot (2. ábra). Az adósság/GDP-hányados újfent növekedési pályára állt. A monetáris politika próbált ugyan szigorú maradni, de nem tudta negligálni a fiskális expanziót. Ennek a helyzetnek a jellemzésére adta Kopits György az igen találó *fiskális alkoholizmus* nevet.

A Medgyessy- és az utána következő Gyurcsány-kormány akkor élénkítette komoly mértékben a gazdaságot költségvetési kiadásokkal, amikor jó nemzetközi konjunktúra volt. Így tudtak viszonylag elfogadható növekedési ütemet produkálni és a lakossági fogyasztást érzékelhető módon emelni. Jutalmul megnyerték a 2006-os választást, de büntetésből rájuk maradt a súlyos egyensúlyhiánytól szenvedő gazdaság, amely azonnali beavatkozást igényelt. Ezt állapította meg Gyurcsány Ferenc miniszterelnök is elhíresült „őszödi beszédében”.

A megszorító gazdasági csomag jött is 2006 őszén, amely ugyan csökkentett valamennyit az óriási-ra nőtt költségvetési kiadásokon, de

lényegesen nem sikerült a kiáramolt többletkeresletet jelentősen csökkenteni. A megszorítócsomag jószerevével csak annyit ért el, hogy a gazdasági növekedés üteme jelentősen csökkent. Mindeközben a környező országokban a jó nemzetközi konjunktúrának köszönhetően magas volt a növekedési ütem. Magyarországon sem magas növekedés ütem, sem makroegyensúly nem volt, s ezért jogosan kezdték nemzetközi szinten a gazdaságunkat „*magyar betegnek*” nevezni.

S ha még nem volt elég a bajokból, akkor a gazdasági vezetés radikális (SZDSZ-es) szárnya elindította a nagy elosztási rendszerek reformját. Nyilván szükség lett volna a reformok megvalósítására, de nem így, ennyire kapkodva, komoly társadalmi viták és egyeztetések és a konszenzusra való törekvés szándéka nélkül. Így aztán az emberek csak azt érzékelték, hogy kötelező belépni a külföldi nagytőkések által gründolt magánnyugdíjpénztárak valamelyikébe, és ha orvoshoz mennek, akkor vizitdíjat kell fizetniük, a gyerekeiknek pedig az egyetemi képzésért fizetni kell.

Elképesztő mértékű felháborodást idéztek elő ezek az intézkedések. A Fidesz jó érzékkel használta ki a lehetőséget, és népszavazást kezdeményezett a vizitdíj és a tandíj vonatkozásában. A választópolgárok nagy többsége utasította el a többletfizetési kötelezettségeket, emiatt a kormány visszavonta azokat. A 2008-ban megtartott népszavazás már előrevetítette, hogy 2010 után újból Fidesz vezette kormánya lesz Magyarországnak, a kérdés nem a győzelem volt, hanem annak mértéke, nevezetesen, hogy lesz-e kétharmados többsége.

A szocialistákat azonban még az ág is húzta, mert ebben zilált gazdasági és politikai helyzetben köszöntött be a gazdasági világválság. S bennünket sokkal erősebben ütött meg, mint a szomszédos országokat, mivel gazdaságunk eleve gyenge lábakon állt. Szükségessé vált az IMF–EU hitelcsomagjának a felvétele, hogy az ország elkerülje a fizetésképtelenséget.

Szerencse a szerencsétlenségben, hogy Gyurcsány leköszönte után Bajnai Gordon személyében egy olyan miniszterelnöke lett az országnak, aki pragmatista módon közelített a problémákhoz, és szakmai döntéseket hozott, nem mérlegelve a politikai hasznokat és áldozatokat. Ennek köszönhetően 2010-re a nagy veszély elmúlt a fejünk fölül, és stabilizálódott a magyar gazdaság. A választás után Bajnai rendezett körülmények között adta át az országot Orbán Viktornak. Annak idején még Orbán is elismerte a Bajnai-kormány eredményeit és azt, hogy a válsághoz képest működőképes, jó állapotban vette át az országot.

A Fidesz újbóli kormányra kerülése – a hatalom megragadása

Végre 2010-ben megvalósult Orbán Viktor álma, győzött a Fidesz a választáson, mégpedig nem kicsit, hanem nagyon. Meglett a hön áhitott kétharmados többség az Országgyűlésben. Ez azért volt fontos, mert a magyar politikai berendezkedés olyan, hogy kétharmados többség nélkül szinte lehetetlen lényeges változtatásokat végrehajtani, a kétharmad birtokában viszont szinte bármit meg lehet tenni törvényes keretek között.

A Fidesz első embere éppen ezért kérte a választópolgárokat, hogy erős felhatalmazást adjanak a pártjának, mert így lényeges változtatásokat lehet véghez vinni. És az emberek, látva a maguk mögött hagyott nyolc év tehetetlenségeit, a végén a kisebbségi kormányzással, meg is adták az erős felhatalmazást. Abban bízva, hogy most majd végre lezárul a rendszerváltozás folyamata, felszámolják a krónikus válsággócokat, új működési és növekedési pályára léphet a magyar gazdaság.

A választók várakozásai egyáltalán nem teljesültek be. Mint később kiderült, Orbánnak nem azért kellett a kétharmados többség, hogy rendbe tegye a dolgokat, hanem hogy olyan erős hatalmi rendszert építsen ki, amelyet választásokon nem lehet leváltani. 2002-ben ugyanis katasztrofaként élte meg, hogy az általa vezetett kormánykoalíció elveszítette a választást. Megítélésem szerint ekkor szakított végleg a demokráciával, és azokat a hatalmi berendezkedéseket és hatalomgyakorlási módokat kereste, amelyek látszólag demokráciára és többpártrendszerre

épülnek, ám valójában a központi hatalom ural minden lényeges gazdasági és politikai döntési pontot.

Nem is kellett sokáig keresnie a számára megfelelő modellt, hiszen ilyen volt a két világháború közötti Horthy-rendszer, amelynek sok elemét fel lehetett használni, hozzáigazítva a modern kor sajátosságaihoz. Ugyancsak kézenfekvőnek tűnt számára a Putyin által kiépített orosz rendszer átvétele is, hiszen az is abszolútista hatalmat valósított meg demokratikus köntösben. Orbán nem azért támogatja Putyint, mert ez utóbbi valamivel zsarolja őt (bár ez sem zárható ki), hanem azért, mert ugyanolyan típusú hatalmi rendszert működtetnek mindketten. Ennek fennmaradásában, életképességének bizonyításában érdekelt.

A második Orbán-kormány hatalmi berendezkedését alapvetően az szabta meg, hogy minél gyorsabban megszállja a főbb hatalmi központokat, és a saját embereivel töltse fel. Elsőként jelentősen csökkentette az Alkotmánybíróság jogkörét, majd folyamatosan saját embereivel töltötte fel. Az összes nemzeti intézmény vezetőségét (az Állami Számvevőszéktől és a Gazdasági Versenyhivataltól a Magyar Nemzeti Bankon át a Központi Statisztikai Hivatalig) saját emberekre cserélte. A szakszervezetek jogait több lépésben korlátozta, s közben alternatív (saját emberei által vezetett) szakszervezeteket hozott létre.

A független sajtót pénzügyileg korlátozták (az állami támogatások leállításával és a reklámbevételek elvételével), majd csődbe vitték őket, és/vagy felvásárolták a saját embereik. Olyan civil szervezeteket hoztak létre, amelyeket ők pénzeltek, és az

volt a fő feladatuk, hogy a kormány intézkedéseit népszerűsítsék. Óriási pénzeket fordítottak kormánypropagandára, nem túlzás állítani, hogy még a csapból is az folyt és folyik. A Fidesz-aktivisták még a sportklubokat is megszállták, azok is csak az ő irányításuk mellett működhettek.

Orbán az államigazgatás működési rendjét is teljesen átalakította. A miniszterek döntési jogkörét jelentősen csökkentette, a legfontosabb döntéseket magához rendelte. Kiüresíttette a törvények szakmai egyeztetésére szolgáló államtitkári értekezletet. Formálissá tette a társadalmi egyeztetést az érdekvédelmi szervezetekkel, az általa kreált látogat-érdekképviselőket bevonásával végezte az egyeztetést. Mindezek miatt rendkívüli módon felgyorsult a törvényalkotási munka, akár egy hét alatt is törvénnyé válhatott a miniszterelnök elképzelése.

A közigazgatást elkezdtek központosítani, több lépésben jelentősen csökkentették az önkormányzatok jogköreit és eszközeit. Államosították a kórházakat, a középiskolákat és az általános iskolákat. A fejlesztési források elosztása szigorúan centralizált formát öltött. A regionális és megyei közigazgatási egységek élére megbízható pártkatonák kerültek mindenhol.

A pontosítás kedvéért fontos hangsúlyozni, hogy az imént említett intézkedések nem mind, sőt nagyrészt nem a 2010 utáni első egy-két évben történtek, hanem több éven keresztül zajlottak. De a mesterterv már megvolt Orbán fejében, és a szerint zajlott a foglalás, a centrális erőter kialakítása és kiterjesztése a gazdaság és a társadalom minden területére.

Az akut gazdasági problémák sajátos kezelése

A kétharmados felhatalmazást a választópolgárok jelentős része azért adta a Fidesznek, hogy megoldja a nagy elosztási rendszerek problémáját új működési rendszerek kialakításával. Továbbá, hogy megoldja a krónikus egyensúlytalanság és alacsony versenyképesség problémáját. Nos, az Orbán-kabinet minden területen tett valamit, itt-ott rövid távú vagy látszateredményt is elért, de *a problémákat sehol sem oldotta meg*. És nem pusztán azért, mert nem tudta megoldani, hanem azért, mert *nem is akarta megoldani*.

Orbánék jól tudták, hogy a szükséges átalakítások sok áldozattal járnak, s ez óhatatlanul a népszerűségük csökkenéséhez vezetne, ezt pedig nem engedhetik meg maguknak. Így aztán törölték a kormánykommunikációból a reform, a modernizáció és az átalakítás szavakat. Persze valamit azért mégis tenni kellett minden területen, hogy ne fenyegessen robbanásveszéllyel.

A *nyugdíjrendszer* területén első lépésben megszüntették a magánnyugdíjpénztári rendszert. Ezzel a lépéssel két legyet ütöttek egy csapásra, mert egyfelől felszabadult 3000 milliárd forint (az akkori GDP 10 százalékat kitevő) vagyont, amelyet a kormány szabadon elkölthetett. Másfelől pedig javult az államháztartásihiány-mutató hozzávetőlegesen 1,5 százalékkal, mivel a befizetett nyugdíjárulékokat már nem külön számlára kellett utalni, hanem a költségvetéshez kerültek. Így máris könnyebbé vált a 3 százalékos államháztartási hiánycél betartása.

A megoldás szépséghibája, hogy a leendő nyugdíjasok számára semmi-

féle garancia nem maradt arra, hogy vajon a mostani járulékbefizetéseik fejében mennyi járadékot kaphatnak majd. A kormány ugyanis elfelejtette létrehozni az egyéni számlás nyugdíjrendszert, amelyet pedig a magánpénztárak államosításakor megígért. De sebjaj, mert az új Alaptörvény szerint már ilyen kötelezettsége az államnak nincs, mert nem járulékot, hanem adót szed be, ezért a befizetők nem tarthatnak igényt járadéokra, hanem csak meg nem határozott nagyságú állami támogatásra.

A nyugdíjkassza stabilitása érdekében egyfelől emelték a nyugdíjkorhatárt, másfelől pedig a svájci vegyes indexálás (az infláció és a keresetek együttes növekedése szerinti nyugdíjkorrekció) helyett csak az infláció szerinti korrekciót tartották meg. Ezzel a lépéssel 2021-ig bezárólag több mint egyhavi nyugdíjat vettek ki a nyugdíjasok zsebéből. Most, a magas infláció időszakában kíváncsian várjuk, hogy a kormány milyen új trükköt talál ki. Mindazonáltal továbbra sincs hosszú távon fenntartható nyugdíjrendszerünk, egy olyan rendszer, amelyben világos és előre kalkulálható lenne a kapcsolat a befizetett nyugdíjárulékok és a folyósított nyugdíjáradék között.

Az *egészségügy és oktatás* területén ugyancsak nem történtek reformértékű lépések. Az Orbán-kormány már 2011-ben elkezdte csökkenteni mindkét szektorban a költségvetési támogatásokat, később az önkormányzati körből az iskolák és a kórházak többsége állami kézbe került. Ezzel persze az alulfinanszírozás és a nem hatékony működés problémája nem oldódott meg, de a kormány legalább szigorúan kézben tudta tar-

tani ezeket a területeket. 2010-ben még a GDP 5,8 százaléka jutott oktatásra, 2023-ban már csak 3,6 százaléka. Az egészségügyben pedig 4,5 százalékról csökkent 3,6 százalékra a költségvetési kiadások GDP-arányos összege ugyanezen időszakban.

Jól tetten érhető ezeken a területeken a sajátos hatalmi logika, amely nem enged reformokat, kiváltképpen olyanokat nem, amelyek az autonómia növelésével járnának. A kormány ehelyett egyre erőteljesebb központosítást valósít meg. A működési zavarokat és hatékonysági problémákat szigorral és erőszakkal akarja megoldani. Az oktatásban létrehozott KLIK-központok jó példával szolgálnak erre. Hogy az éppen minap elfogadott státusz-törvényt (vagy a hétköznapi nevén: bosszútörvényt) már ne is említsük.

Mindezen pótintézkedéseken túl is felsejlik az a szigorúan titokban tartott orbáni terv, hogy próbál megszabadulni az állami oktatás és egészségügy nagy részétől a kormány. Mert miközben az állami egészségügyet kivéreztetni, lehetőséget nyújt a magán-egészségellátási rendszer kiépítésére. A betegek pedig rákényszerülnek, hogy igénybe vegyék a magánellátási rendszert, ha nem akarnak meghalni. Hasonlóképpen az állami oktatás színvonalának a tudatos és szándékos rontásával, itt is rá akarják venni az embereket arra, hogy gyermekeiket ne állami, hanem magániskolákba, elsősorban egyházi iskolába járassák, amely sokkal magasabb állami támogatást kap, mint az állami iskola.

Az Orbán-kormánynak szembe kellett néznie a krónikus *külső* (külkereskedelmi és folyó fizetési) és *belső* (államháztartási) *egyensúlyhi-*

ánnyal, amely igen erőteljesen rányomta a bélyegét a 2010 előtti gazdasági működésre. Amint azt már korábban említettük, az egyensúlyhiányok meghatározó oka a magyar gazdaság *alacsony produktivitása és gyenge nemzetközi versenyképessége*, amely a rendszerváltozás után is megmaradt. Az mindenki számára világos volt, hogy ezeket a működési jellemzőket a gazdaság nem tudja gyorsan, néhány kormányzati intézkedés hatására levetkőzni. Arra azonban kevesen számítottak, hogy a kétharmados felhatalmazással rendelkező Fidesz-kormány bele sem kezd ebbe a munkába, sőt ellenkezőleg (amint majd a következő részben látni fogjuk) még növeli is a bajt ezen a területen.

Az Orbán-kabinet az államháztartási hiány és az államadósság csökkentésére átmeneti intézkedéseket tett. Mindenekelőtt forrásokat keresett és talált az alacsony produktivitás okozta lyukak befoltozására. Felhasználta tehát erre a célra az államosított magánnyugdíjpénztári vagyont, de emellett rendkívüli adókat vetett ki egy meghatározott (távközlés, bankok, energiaszolgáltatók, biztosítók) nagyvállalkozói körre. Emellett folyamatosan vont el költségvetési forrásokat a jóléti szférából. 2010-ben GDP-arányosan még 30,7 százalékot tett ki a jóléti kiadások költségvetési tétel, 2023-ra ez már 24,3 százalékra apadt. Így úrrá tudott lenni az első években a forráshiányon, és teljesítette a 3 százalékos államháztartási hiánycélt.

Az európai uniós támogatásokat az első két évben nem tudták felhasználni, mert még nem építették ki azt a pályázati rendszert, amely teljes kormányzati kontrollt biztosít

tott a bejövő pénzek hazai felhasználására. Számottevő mértékben csak 2014-től használták fel az uniós pénzeket. De attól kezdve igen jelentős szerepet játszott az EU-s támogatás az Orbán-rendszer működésében, egészen 2021-ig.

A gyenge nemzetközi versenyképesség kezelésére Orbánék ugyanazt a megoldást használták, mint a megelőző szocialista-szabaddemokrata kormányok, a külföldi tőkét hívták segítségül. Annyi különbséggel, hogy 2010 után éles határvonal alakult ki a kétféle külföldi tőke között. Azok a külföldi befektetők, akik jelentősen hozzájárultak az ország exportjához (pl. járműipari, egyéb gépipari cégek), azok kedvencekké váltak, sokféle kedvezményt kaptak, hogy itt ruházzanak be és itt folytassák a tevékenységüket (jobbára összeszerelő üzemek működéséről van szó). Viszont azok a külföldi befektetők, akik a szolgáltatásokban tevékenykedtek (bankok, biztosítók, távközlési cégek, kereskedelmi egységek) ellenséggé váltak, nekik állandóan számítaniuk kellett többletadókra, hátrányosan megkülönböztető szabályozásra.

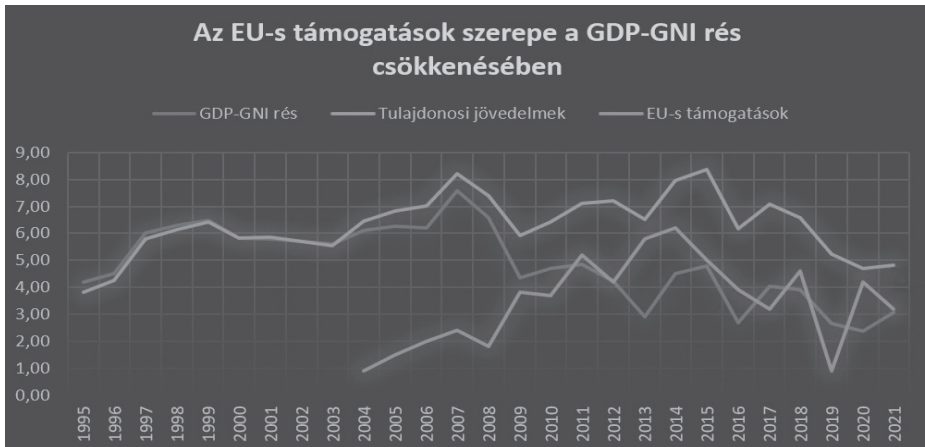
A hazai exportnak közel 80 százalékát a külföldi tulajdontöbbségű vállalatok adják, a magyar tulajdontöbbségű vállalatok csak kis részét adják az exportnak, és nagyrészt az is alacsony feldolgozottságú termékekből áll. A sokféle állami támogatás mellett a kormány még arról is gondoskodott, hogy folyamatosan gyengüljön a forint, ami igen kényelmessé tette a külföldi befektetők dolgát, hiszen számukra a növekvő termelési költségek (pl. bérek) nagy részét fedezte számukra a gyengülő forint. A kölcsönkapott versenyké-

pességnek azonban van egy hátulütője: a külföldi befektetők az itt megtermelt profitjukat kivonhatják és sok esetben ki is vonják az országból. Ezáltal növekszik a rés a megtermelt GDP és a felhasználható jövedelem között (GNI). Szerencsére a rés szétnyílását korlátozni tudta a beáramló európai uniós támogatások és fejlesztési források összege.

Látszólag tehát a külső egyensúlytalanság problémája is megoldódott, és a számszerűsíthető mutatók ezt is jelzik, mind a külkereskedelmi mérleg, mind a folyó fizetési mérleg egyenlege többletre váltott, a korábbi nagy hiányok után. De ebben elenyésző szerepet játszott a hazai termelők versenyképességének a javulása, amint azt a különféle versenyképességi rangsorok jól mutatják. A kölcsönkapott versenyképesség azt is jelenti, hogy nagyon ingatag az így elért többlet, és igen jelentősen függ a nemzetközi konjunktúra alakulásától.

A külső és belső egyensúlyi helyzet lényeges javulása azt a látszatot keltette, hogy a magyar gazdaság képes volt levetközni a szocialista múlt örökségét, az alacsony produktivitást és versenyképességi gyengeségeket. Hiszen 2014 után, egészen 2019-ig úgy tudott magas növekedési ütemet produkálni gazdaságunk, hogy közben nem romlott számottevően a kétféle egyensúlyi helyzet. A gazdasági vezetés nem kényszerült rá arra, hogy válasszon a gazdasági növekedés és az egyensúly közül, nem kellett a „stop-go” politikát alkalmazni.

2020 után azonban kiderült, hogy mindez csak átmeneti jelenség volt, a bőségesen rendelkezésre álló külső források tették lehetővé ezt a

kényelmes helyzetet. A 2022-es választásra való felkészülés jegyében végrehajtott óriási mértékű gazdasági élénkítés, költségvetési kikötkezés után eljött az igazság pillanata. A választások után a kormány rákényszerült a fékek behúzására, a megszorító intézkedések bevezetésére (persze ezt a kifejezést hivatalosan nem használhatják). Fontos hangsúlyozni, hogy a visszafogásokra akkor is szükség lett volna, ha az európai uniós források nem apadtak volna el. De mivel immáron egy éve nem jönnek az uniós pénzek, ezért a „stop gazdaságpolitika” hosszabb és fájdalmasabb, és szükségképpen el fog tartani egészen 2024-ig.

Összességében tehát azt állapíthatjuk meg, hogy az Orbán-kormány foglalkozott ugyan a legfontosabb válságterületekkel, de egyáltalán nem azzal a szándékkal, hogy reformértékű megoldásokat vezessen be, és ezzel hosszú távra rendezze a problémákat. Csak olyan megoldásokat vállalt fel, amelyek nem rontották a népszerűségét, nem törődve azzal, hogy ezekkel hosszú távon sokkal több kárt okoz az országnak,

mint amit a rövid távú előnyök jelentenek. A választópolgároknak úgy interpretálták ezeket az intézkedéseket, mint hosszú távra szóló, az ő érdekeiket messzemenően figyelembe vevő megoldásokat. Tehát megfelelően éltek a kétharmados felhatalmazással.

Gazdasági berendezkedés, gazdaságpolitika

Amikor 2012 környékén megkérdeztek tőlem, hogy valójában ki irányítja a gazdaságpolitikát, Varga Mihály pénzügyminiszter vagy Matolcsy György gazdasági miniszter (az idő tájt még az volt a státusza), akkor erre rendre azt a meghökkentőnek tűnő választ adtam, hogy egyikőjük sem, hanem Orbán Viktor. Igen, annak ellenére, hogy a miniszterelnöknek nincs közgazdasági végzettsége, mégsem adta ki a kezéből ezt a területet, mégpedig azért nem, mert a gazdaságot rendkívül fontosnak tartotta a politikai hatalma megtartása szempontjából.

Már 2010 előtt tudatosan készült arra, hogy ha újból hatalomra kerül, akkor létrehoz egy olyan hazai nagy-

tőkés kört, amely hozzá kötődik, az ő irányítása alatt áll. Tudatosan kereste tehát azokat a vállalkozókat, akik a szövetségesi lehetnek, akik abban is segíthetnek, hogy hatalomra kerülhessen. A Széll Kálmán Társaság összejövetelei erről szóltak: összegyűjteni azokat a hazai vállalkozókat (pl. Csányi Sándor, Hernádi Zsolt, Demján Sándor, Csák János, Nagy Elek), akik a gazdaság különböző területein meghatározó szerepet játszottak, illetve játszhatnak majd.

A hatalom megragadása után ezek a baráti cégek kaptak állami megrendeléseket, adókedvezményeket, és amikor jönni kezdtek az EU-s források, akkor ők lettek a fő kedvezményezettek ezek elosztásánál is. Kezdetben persze nem tartozott túl sok cég ebbe a kivételezett körbe, de az idő előrehaladtával egyre nőtt a számuk. A számuk gyarapodását azonban nem bízta a véletlenülre a miniszterelnök urunk. Az volt a bejáratott metódus, hogy a kismelt sikeres nagyvállalkozóval ő maga kezdeményezett beszélgetést, amelyben felajánlotta a részvételt számukra a NER-ben, felcsillantva annak előnyeit. Persze a klubba tartozásnak költségei is vannak, a pályázati pénzek egy részét le kell adni a központnak, folyamatosan támogatni kell a Fideszt, és feltétel nélkül lojálisnak kell lenni a regnáló hatalomhoz.

Ha valamely vállalkozó nem fogadta el az ajánlatot, akkor számolhatott azzal, hogy soron kívüli NAV-és még sokfajta más ellenőrzést kap, és a büntetésekkel ellehetetlenítik a működését. A tortúrák után már gyorsan és olcsón fel lehetett vásárolni a renitens céget. Látva ezt a metó-

dust, sok cég meg sem várta a különféle ellenőrzéseket, hanem gyorsan eladta a kormányzati strómanoknak a cégét. Az így kialakított környezetben három út közül választhattak a sikeres vállalkozók: (1) behódolás, belépés a NER-rendszerébe, (2) menekülés az országból, (3) kicsivé és vagy vesztességé válni.

A baráti nagyvállalati körhöz kapcsolódóan kialakult egy alvállalkozói, bedolgozói hálózat is, amely a kis és közepes vállalkozásokat sorakoztatta fel az egyes állami megrendelést és európai uniós forrást szerezni tudó nagyvállalat köré. Ezek a kisebb cégek, amint megyünk lefelé az alvállalkozói láncon, már egyre kevésbé vannak kapcsolatba a hatalom képviselőivel, ők jószerével csak azt tudják, hogy kitől kapják a munkát, és kinek kell leadni az „alkotmányossági járulékot”. És persze azt is jól tudják, hogy a szerény gazdasági egzisztenciájuk az osztó hatalomtól, annak fennmaradásától függ.

A NER-rendszer szerves részét képezi a pályázati rendszert működtetők köre: a különféle pályázatok kiírói, a pályázatok elbírálását végző döntőbizottságok, a nyertes projekt megvalósulását figyelő és ellenőrzők köre. És a másik oldalon a pályázatok írására szakosodott cégek, amelyek nemcsak a nyertes pályázatokot tudják megírni, hanem a vesztes pályázókat is fel tudják hajtani. Ide kivétel nélkül csak a megbízható, kormányhű emberek kerülhettek, mert azt nem lehetett megreszkírozni, hogy nem baráti cégek is hozzájuthassanak az EU-s forrásokhoz. No és formára is adni kellett valamit, hogy messziről úgy tűnjön, mintha igazi versenyben a legjobb projektek nyerték el a támogatási összeget. A

NER-rendszer kiépítését támogató pályázati rendszer mintegy két évet vett igénybe, ezért aztán csak 2013 végétől kezdték el Orbánék felhasználni az EU-s forrásokat.

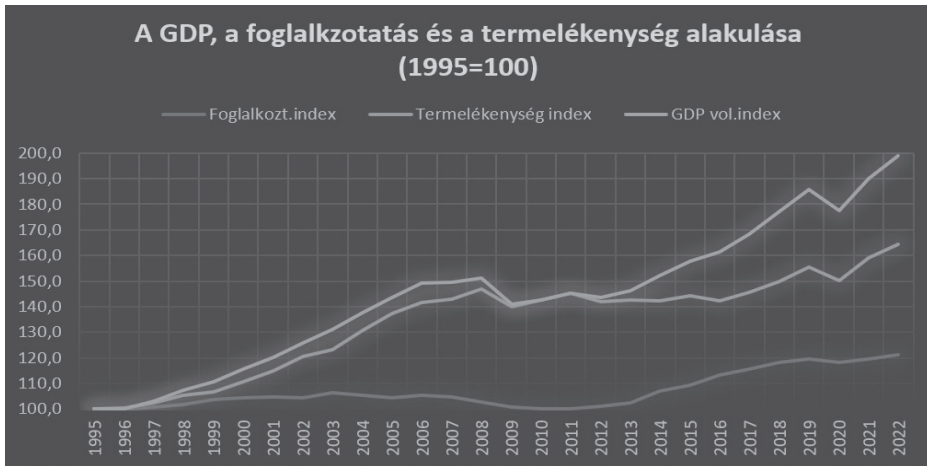
Ami kialakult, az tekinthető akár egy *modern feudális rendszernek*, azért modernnek, mert ma már nem a föld a legjelentősebb termelési tényező. A hűbéri lánc tetején ott van a miniszterelnök, aki egy személyben dönt arról, hogy kinek mekkora vagyona lesz, hogy ki mekkora járandóságot kap. A fő hűbérurak a kapott jogosítványokat, vagyonokat és forrásokat továbbosztják a hűbéri láncban lefelé. A juttatott vagyonért és jövedelemszerzési lehetőségekért feltétel nélkül, minden körülmények között támogatni kell a kiépült politikai hatalmi rendszert a hűbéri lánc minden tagjának. Ha valaki nem engedelmes, és hűtlen lesz az uralkodóhoz, attól visszaveszik az összes neki juttatott vagyont (lásd Simicska Lajos és Spéder Zoltán esetét), hiszen itt nem a polgári, hanem a feudális tulajdonjog érvényes (vagyis az uralkodóé minden vagyon).

Orbán a hagyományokra is figyelemmel van, ezért a főurak számára lehetővé tette az állami földek felvásárlását. Mára már egy olyan koncentrált földtulajdoni rendszer jött létre Magyarországon, ami szinte páratlan az egész világon, de Európában mindenképpen. És még arról is gondoskodtak, hogy ne lehessen a földtulajdonokra adót kivetni (ez egyébként logikus, ha egyszer ez a tulajdon nem igazi polgári tulajdon). Az egyik legfrissebb törvényjavaslat pedig arról rendelkezik, hogy az állami kézben lévő várkastélyokat, udvarházakat az illetékes miniszter 99 évre odaajándékozhatja a hűsé-

gesen szolgáló nagyuraknak. Már csak a „*ius primae noctis*” törvénybe foglalása hiányzik – tehetjük hozzá némi malíciával.

A kialakított függési rendszer több szempontból is előnyös a vállalkozó nagyurak számára. Hiszen cégeknek nem kell alkalmazkodniuk a piachoz, nem kell versenyképesnek lenniük, létük és prosperitásuk nem függ a működésük hatékonyságától. Csak annyi a dolguk, hogy odaadó hívei legyenek az osztó hatalomnak, és feltétel nélkül teljesítsék a kívánságait. A politikai hatalom számára is előnyös ez a rendszer, mert a számottevő gazdasági erővel rendelkező nagyvállalkozók stabilan a kormány mögött állnak, és hathatósan támogatják. Nemcsak pénzzel tudják támogatni a Fideszt és az általa létrehozott álcivil és álszakmai szervezeteket, hanem befolyással is. Például csak azokat vonják be állalkozónak, akik hűségesküt fogadnak az állampártnak, vagy csak azoknak adnak munkát, akik a választásokon a Fideszre szavaznak.

Most már csak egy kérdés marad megválaszolatlanul, hogy mi is a baj ezzel a gazdasági berendezkedéssel, hiszen ez jó a politikai vezetésnek, a gazdaság irányítóinak és jó a vállalkozóknak. Kölcsönösen támogatják egymást, és így stabilizálni tudják a rendszert. Csakhogy maradt itt egy probléma, a *hatékonyság* kérdése. Ugyanis, ha a gazdaságban az erőforrások nem a piaci teljesítmény, nem a versenyképesség és nem a hatékonyság alapján kerülnek szétosztásra, hanem Orbán Viktor és segítői értékítélete alapján, akkor a rendszer nem lesz produktív. Más szavakkal: nem tudja megtermelni azokat a javakat, amelyek a lakos-

sági fogyasztás és tőkeállomány bővítéséhez szükségesek. Az ilyen rendszer csak akkor tud fennmaradni, ha állandóan külső forrásokkal látják el.

Orbán Viktor álma tehát teljesült, mert létre tudott hozni egy olyan rendszert, amely választásokon nem dönthető meg. De ez az álom könnyen válhat rémálommá, ha nem tud állandóan újabb és újabb külső forrásokat bevonni, mert akkor a rendszer fenntarthatatlanná válik. Eddig szerencséje volt, mert mindig talált bevonható új forrásokat, amint erre már a korábbiakban utaltunk. S így az a hamis kép alakult ki sokakban – és nemcsak a laikusokban, hanem még a kormánypárti közgazdászok között is –, hogy a magyar gazdaság a NER-rendszer bevezetésének köszönhetően megváltozott és megszabadult az alacsony hatékonyság és versenyképesség átkától. A mögöttünk hagyott 2022-es esztendő mutatja, hogy ez mennyire nincs így, és az előttünk álló 2024-es év pedig valószínűleg még erőteljesebben fogja demonstrálni, hogy „külső forrás bevonása nélkül nem megy”.

Extenzív növekedés a NER-időszakban

Kormányzati oldalról előszeretettel hivatkoznak arra, hogy milyen példátlan gazdasági fejlődés ment végbe az elmúlt 12 évben. Az MNB elnöke és a miniszterelnök is többször fogalmazott úgy, hogy száz évre visszatekintve sem található olyan kiemelkedő gazdasági teljesítményű évtized, mint amilyent 2010 után a NER produkált. A statisztikai adatok azonban nem ezt mutatják.

Nézzük elsőként a GDP növekedési ütemét! Rendelkezésünkre áll a reál-GDP alakulása 1995 és 2022 között (mellékelt ábra). A jelzett időszakban a magyar GDP majdnem megduplázódott (1,94-szorosára nőtt). Ennek a növekedésnek kicsivel nagyobb része esik 2010 utánra. Pontosabb képet kapunk a növekedési arányokról, ha az átlagos éves növekedési ütemeket hasonlítjuk össze (1. táblázat).

Éves átlagban a GDP valóban egy kicsivel nagyobb mértékben (2,86% versus 2,63%) növekedett a NER-időszakban, mint az egész időszakban. De például jóval kisebb mér-

1. táblázat

Időszak	GDP átlagos éves növekedési üteme	Termelékenység éves átlagos növekedési üteme	Foglalkoztatás össz-növekedése az időszak során
1996–2022	2,63%	1,89%	19,6%
1996–2010	2,44%	2,42%	0,02%
1996–2006	3,71%	3,22%	5,4%
2011–2022	2,86%	1,23%	19,42%

tékben, mint az 1996–2006 közötti dekádban. Persze ebből nem következik, hogy példaként kellene állítani ezt az időszakot, csak pusztán arra jó, hogy cáfoljuk a legjobb tíz évre vonatkozó fideszes propaganda-szöveget.

A foglalkoztatási adatok bekapcsolásával azonban egészen más képet kapunk. Innen kiderül, hogy a foglalkoztatásban az egész 1995 utáni időszak 19,6 százalékos növekedése teljes egészében 2010 után következett be (4. ábra). Teljesült tehát Orbán Viktor azon ígérete, hogy 1 millió fővel növeli a foglalkoztatást? Majdnem teljesült, mert az 1995-ös 3 millió 943 ezer főről 2022-re 4 millió 778 ezerre emelkedett a foglalkoztatottak száma. A majdnem jelző azonban nemcsak azért jogos, mert számértékre pontosan nem teljesült a vállalás, hanem azért is, mert csak fenntartásokkal lehet összevetni a két foglalkoztatási számot, mivel időközben sokat változott a foglalkoztatottak számbavételének a módszertana (gondoljunk csak a külföldön munkát vállalók számbavételére).

A módszertani változtatások ellenére sem lehet azonban kétségbe vonni azt, hogy jelentősen bővült a foglalkoztatás, és igen nagy mértékben csökkent a munkanélküliségi ráta. Ez valóban figyelemre méltó eredmény, de nagyon sokat levon az értékéből az, hogy miként érte el ezt

az eredményt az Orbán-kormány. Ha rátekintünk a termelékenységi számokra, akkor azonnal kiderül, hogy a foglalkoztatás bővülése együtt járt a termelékenység növekedésének a visszaesésével. 2010 után a termelékenység évi átlagban alig fele volt azt megelőző időszak értékének és csak alig harmada az 1996–2006-os értéknek.

Nemzetközi összehasonlításban is nagyon rossz a mi termelékenységi értékünk. Magyarország az európai uniós termelékenységi rangsor utolsó harmadában van, még Románia is megelőz bennünket. Mindez arra utal, hogy az elmúlt években *extenzív gazdasági növekedés* valósult meg nálunk. A hatékonyság és a versenyképesség nem játszott meghatározó szerepet, csak az, hogy legyen GDP-növekedés és bővüljön a foglalkoztatás. Nem kell nagy leleményesség ahhoz, hogy rájövjünk, ezt a gazdaságpolitikai alapvetést már láttuk valahol, mégpedig az 1990 előtti szocialista rendszerben.

Mondhatnánk, hogy ízlés kérdése, kinek tetszik vagy nem tetszik ez a rendszer, és ha a magyar emberek úgy döntenek, hogy nekik fontosabb a munkalehetőség, mint a termelékenység, akkor ezt tiszteletben kell tartani. Csakhogy ilyen választás csak rövid távon lehetséges, mert a nem hatékony, nem produktív rendszer önmagában életképtelen, állandó külső forrásra van szüksége.

2. táblázat. Az egy munkaóraóra jutó termelési érték euróban

	2010	2022	Éves ütem növekedési
Románia	5,0	7,7	4,5%
Szlovákia	11,7	14,8	2,2%
Csehország	12,5	14,9	1,6%
Lengyelország	8,6	12,0	3,3%
Észtország	9,8	11,8	1,7%
Lettország	7,5	10,2	3,0%
Litvánia	8,4	11,4	3,0%
Magyarország	11,2	13,5	1,7%

Az ország gazdaságának extenzív növekedési pályára állítása nagymértékben meghatározta azt is, hogy milyen irányba mozdul el a gazdaság szerkezete. Nyilván azok a szektorok kerültek előtérbe, amelyek sok, kevésbé képzett munkaerőt voltak képesek felszívni. Így lett az elmúlt évek konjunktúrájának az éllovasa az építőipar, amely nemritkán két számjegyű növekedést produkált (például 2017–19 között mindegyik évben 20 százalék fölött volt az építőipar termelési volumenének a bővülése). Az építőipar ilyen mértékű felfutása elszívta az EU-s forrásokat a beruházási javak elől, különösen a high-tech iparág termelési eszközeinek bővítése elől. A nem termelő jellegű építési beruházások (sportlétesítmények, városi ingatlanok) ugyan növelték a GDP-t, sőt – a túlárazások miatt nem is kismértékben –, de a gazdasági felzárkózáshoz nem járultak hozzá.

Az extenzív növekedési politika megmutatkozott a külföldi tőke bevonása tekintetében is. Vezető szerepet kaptak a nagy német autógyárak járműipari beruházásai, amelyek főként összeszerelő üzemi tevékenységeket telepítettek hozzánk. Manapság pedig az akkumulátorgyárak viszik a prímet. Mindkét területre az jellemző, hogy alacsony hozzáadott értéket állít elő nagy energiaráfordí-

tással, és olcsó, alacsonyan képzett munkaerőt foglalkoztat. Első ránézésre a gazdasági szerkezetünk korszerűnek tekinthető, mert az ipar és ezen belül a gépipar jelentős szerepet képvisel, de ez – hasonlóan a szocialista iparosításhoz – csak egy (Jánossy Ferenc jelzőjét kölcsönvéve) *kvázi fejlettséget* jelent, amely nem biztosít hosszú távú előnyöket.

Az extenzív növekedéssel néhány év késlekedés után kezdett csak el Magyarország felzárkózni az európai uniós egy főre jutó GDP- és fogyasztási értékekhez. Érdemes azonban kiemelni, hogy a GDP-ben mért felzárkózáshoz képest a fogyasztásunk jóval elmarad. A román és a magyar egy főre jutó GDP egyaránt 77 százaléka az EU-s átlagnak, de a magyar fogyasztás csak az uniós átlag 72 százaléka, miközben a románé elérte a 88 százalékot. Ez a jelenség, ha nem is ennyire kirívó mértékben, de más volt szocialista országokkal való összevetésben is fellelhető.

Vajon mi az oka annak, hogy a fogyasztásunk növekedése elmarad a GDP-étől. Kézenfekvőnek tűni az a magyarázat, hogy azért marad le a fogyasztásunk, mert nálunk igen magas a beruházási ráta, mert mi a jövőbeli növekedést fontosabbnak tartjuk, mint a mai fogyasztást. Egyszerűbben fogalmazva: nem eszük meg az aranytojást tojó tyúkot

3. táblázat Egy főre jutó GDP és fogyasztás alakulása néhány európai országban

	Egy főre jutó GDP az EU- átlagához (EU-s átlag= 100%)			Egy főre jutó fogyasztás az EU- átlagához EU-s átlag= 100%)		
	2020	2021	2022	2020	2021	2022
Szlovákia	72	71	68	72	71	73
Lengyelország	76	77	80	83	84	86
Lettország	72	72	74	73	76	80
Bulgária	55	57	59	60	65	67
Románia	73	74	77	81	85	88
Magyarország	74	75	77	70	69	72

(copyright by Rákosi Mátyás). Csak-hogy ez az áldozat nem látszik meg a GDP-beli felzárkózásunk gyorsaságában, mert az elmúlt 12 évben a balti államok, Lengyelország és Románia is gyorsabb ütemben zárkózott fel nálunk. Tehát, ha volt ilyen áldozat, az hiábavaló volt.

Van azonban itt még két tényező, amely magyarázattal szolgálhat az eltérésre. Az egyik a GDP és a GNI közötti eltérés és eltérő dinamika (amelyről már a korábbiakban szót ejtettünk). Vagyis hiába növekszik jelentős mértékben a megtermelt GDP, ha a felhasználható jövedelem ennél csak kisebb mértékben bővül. Nyilván azért, mert a nagymértékű külföldi tőkebefektetések után jelentős a profitkivonás, sokkal nagyobb, mint a külföldön munkát vállaló magyarok jövedelem-hazautalásai.

A másik magyarázat pedig a korrupcióval függ össze. Ha az EU-s pályázati pénzekből megvalósuló beruházások jelentősen túlárazottak (mert a hűbéresek le akarják szedni a sápot), akkor ez növeli ugyan a GDP-t, de ennek csak egy része válik elkölthető jövedelemmé. A korrupciós pénzek nagy részét nem költik el, hanem külföldre menekítik, vagy vagyontárgyakba fektetik.

Mi Orbán sikerének a titka?

Sokszor elhangzott a különféle fórumokon, hogy Orbán Viktor mennyire

jól ismeri a magyar embereket, az ő gondolkodásmódjukat, vágyaikat és elképzeléseiket. Még tovább fokozva: a vezető politikusok közül csak ő ismeri igazán a magyar néplélek rejtelmeit, ennek köszönheti páratlan politikai sikerét, tartós népszerűségét. Valójában azonban nem itt kell a politikai sikerének titkát keresni, hiszen nagyon sok művész (mindegyiknek Ady Endre), tudós (jelesül Bibó István) és persze politikus is jól ismerte és ismeri a magyar nép értékrendjét, gondolkodásmódját, de ezt a többségük nem kihasználta, hanem inkább megváltoztatni akarta.

Orbán azért tudott ilyen sikeres politikai pályát befutni, mert kiváló politikai érzéssel és szervezőképességgel tudott egy olyan rendszert kiépíteni, amely a magyar emberek többségében meglévő értékekre alapozódott. Nem akarta megváltoztatni ezt a mentalitást, *nem modernizálni akarta az országot, hanem tartósan uralni*. Az Ady által képviszerűen megjelenített Kompországot nem Nyugat felé, hanem Kelet felé akarta kormányozni. Történelmi felelőssége éppen ebben áll: lett volna lehetősége arra, hogy az évszázados elmaradottságból kimozdítsa Magyarországot, és integrálja a nyugati demokráciák és piacgazdaságok rendszerében. De nem ezt tette, hazájánál sokkal jobban szerette a pénzt és a hatalmat.

A magyar társadalom értékrendje a World Value Survey felmérései szerint a tradicionális (vallási) – világi és a túlélés – önkifejezés (önmegvalósítás) koordináta-rendszerben a katolikus országok közé sorolódik be, de annak nagyon a szélén van, igen közel az ortodox országok értékrendjéhez. Konkrétan: nem annyira a tradicionális, mint inkább a világi értékek dominálnak nálunk, ugyanakkor viszont a túlélés- és az önkifejezés-értékek nagyjából egyenlő arányban vannak jelen a magyar társadalomban.

A magyar emberek többsége – valószínűleg a nehéz és sikerekben nem bővelkedő történelmi múltunk miatt – a túlélésre, saját maga és a családja megélhetésére, boldogulására koncentrál. A hosszú elnyomások éveiben megtanult az elnyomó hatalommal együtt élni, a saját helyzetén valamilyen módon javítani, a hatalommal való kiegyezésre törekedni, a szigorú szabályozás mellett kiskapukat keresni, ügyeskedni.

Nem a kisebb vagy a nagyobb közösség szintjén kereste a boldogulást, hanem egyéni (családi) szinten. Ezért aztán nem szolidáris a környezetében élő emberekkel és a kisebb közösségével szemben. Kompenzációként patrióta és nacionalista, mert valahova tartozni akar. Nem egy konkrét mikroközösséghez, hanem az absztrakt nemzethez.

Az átlag magyar nem önálló, nem vállalkozó típusú, ezért igényli az erőskezű vezetőt. Tekintélyelvű uralkodókat fogad el (Ferenc József apánktól Kádár apánkig), csak ők számíthatnak hosszú távú uralkodásra. A passzivitás és az egyéni kudarcok nem változásra, alkalmazkodásra, tanulásra ösztönzik őket,

hanem bűnbakkeresésre, a restség és a tehetségtelenség elfedésére. A világ összeesküdött ellenünk, azért nem lehetünk sikeresek – hangzik a sokaknak jól csengő felmentés. A bajok forrását a sikeres, gazdag országokban kell keresni. Így aztán nem meglepő, hogy kialakult egy erős ellenszenv a Nyugattal szemben. Ez egy kényelmes magatartás, mert arra ösztönzi az embereket, hogy ne változzanak meg, ne tegyenek komoly erőfeszítéseket, mert úgy sem lehet semmit sem tenni, hiszen a világ összeesküdött a magyarok ellen. De az erős uralkodó majd megvéd bennünket a legnagyobb bajtól.

Orbán ezt az uralkodó közgondolkodást és értékrendet használta fel a hatalmának kiépítésére és megszilárdítására. Az átlag magyar embernek nem demokráciára és piacgazdaságra van szüksége, és még csak nem is egyre javuló életkörülményekre, hanem biztonságra és nyugalomra, amelyet az erőskezű uralkodó tud megadni számára (lásd a Kádár-korszak népszerűségét és máig élő nosztalgiát iránta). És felmentő ideológiára, hogy elmardottságunk, rosszabb életkörülményeink nem a mi hibánk, hanem a sikeres gazdag országoké, amelyek kihasználják és elnyomva tartanak bennünket.

Az EU-s tagságunk nem sokat változtatott ezen a gondolkodásmódon, az ambiciózus, mozgékony és szorgalmas magyar emberek külföldre mentek munkát vállalni, sokan közülük nem is szándékoznak visszajönni. Az itthon maradottak számára pedig maradt a felmentő ideológia: a nemzetközi pénztőke (a spekuláns Soros) és a fejlett világ (USA, Nyugat, Brüsszel) utálata. Ezért aztán

a magyar társadalom nagy része gond nélkül elfogadta a Keleti nyitás politikáját, az oroszbarátságot (az 1848-as és az 1956-os forradalmak orosz leverése ellenére), hiszen ők a mi sorstársaink, ők is áldozatai a gazdag országok kizsákmányoló politikájának.

Mindezzel együtt az orbáni konzervatív, nacionalista, Nyugat-ellenes, oroszbarát politikát a szavazópolgároknak csak mintegy fele fogadta és fogadja el. A sajátosan kialakított választási rendszer következtében azonban az 50 százalékos szavazati arány kétharmados többséget hozott és hoz számukra a parlamentben. És amint már említettük, kétharmaddal szinte mindent meg lehet változtatni és törvénybe lehet iktatni.

Jól látható azonban az is, hogy Fidesz–KDNP-szövetségre szavazóknak egy része sem ért egyet a NER-rel, csak kényszerből szavaz rájuk. Azok, akik állami vagy kormánypárti önkormányzatok alkalmazottai, nem tehetik meg, hogy ne rájuk szavazzanak, mert könnyen elveszíthetik a munkahelyüket. És azok a munkavállalók, akik NER-cégeknél dolgoznak, ugyancsak rákényszerülnek, hogy ne a meggyőződésük szerint szavazzanak. A kis falvakban élő emberek szoros felügyeletben a Fideszhez bekötött (hivatalosan ugyan függetlennek minősített) polgármesterek által, ugyancsak rákényszerülnek a pártpreferenciájuk feladására. Mindezen túl, különösen a nagyon szegény vidékeken, jellemző a voksok adásvétele, és hát az országos méretű, törvény által megtámogatott korrupció haszonélvezői rendelkeznek elég pénzzel, hogy a kiszolgáltatott emberek szavazatait megvásárolják.

Egészen más támogatói csoportot jelent a NER-rendszer haszonélvezőinek a köre. S itt nemcsak néhány ezer emberre kell gondolni, akik az elsődleges elosztás kedvezményezettjei, hanem az egész termelési-beszállítói láncra kell tekintettel lenni. Hiszen az alvállalkozók cégeinek a prosperitása és az ő boldogulásuk is attól függ, hogy marad-e ez a kiépített támogatási, pályázati és állami megrendelési rendszer. Azt persze nem tudni, hogy mekkora hányaduk az, amelyik meggyőződésből szavaz Orbánékra, és mekkora az a rész, amelyik csak a jól felfogott rövid távú érdeke miatt preferálja a fennálló rendszert.

Van persze egy olyan támogató réteg, ahol semmiféle szerepet nem játszanak az anyagiak. A konzervatív, (mély)magyarok akkor is Orbánra szavaznának, ha nem jobban, hanem egyenesen rosszabbul élnének, mert számukra az érzelmi azonosulás, a nemzeti tudat korlátok nélküli megélése mindennél többet ér. Főként az idősebb emberek között található meg ez az embertípus. Ők azok, akik a trianoni békediktátumot sohasem tudják a Nyugatnak megbocsátani, és álmaik netovábbja Nagy-Magyarország visszaállítása. S erre a nemzetmentő, nemzetgyarapító (az oroszok majd visszaadják nekünk Kárpát-alját), a Nyugatnak nem behódoló szerepre szerintük csak és kizárólag Orbán Viktor alkalmas. Ezekhez az emberekhez csak a hivatalos propaganda jut el, be vannak zárva a megyei lap–Kossuth rádió–TV1 Bermuda-háromszögébe, számukra ez a valóság. Hogy mekkora részarányt képviselnek az önzetlen, feltétel nélkül Fidesz-szavazók, azt

nem lehet tudni, de pusztán erre alapozva biztosan nem lehetne választást nyerni.

Az imént leírtakból következik, hogy a választások a mai Magyarországon nem arról szólnak, hogy az egyes politikai tömörülések kormányprogramjait értékelik az emberek, és annak alapján szavaznak. Nem az értékek, hanem az *érdekek és a kényszerek* irányítják a voksokat. Orbánék ezzel tisztában is vannak, nem pazarolnak időt és energiát arra, hogy kormányprogramot készítsenek, elég csak annyit mondaniuk, hogy ugyanazt folytatjuk, amit eddig csináltunk. És ezzel minden el van rendezve. Persze azért a biztonság kedvéért a média nagy részét uralva a közhangulatot folyamatosan az ellenzék ellen hergelik. Az ellenzéki pártok forrásait rendre megkurtítják, ellenőrzéseket, vizsgálatokat indítanak ellenük a miniszterelnök közvetlen irányítása alatt álló olyan ellenőrző szervezetek, mint a NAV és az ÁSZ.

Sokat lehet (és kell is) bírálni az ellenzékét, de az elmúlt 12 évben kialakított állami irányítási, közjogi, politikai és gazdasági viszonyrendszerben semmilyen, a mainál nagyságrendekkel jobb ellenzék sem tudná az Orbán-kormányt választásokon legyőzni. Minden fontos területet megszálltak és uralnak a törvényhozás és végrehajtás területén, minden kulcspozícióban az ő embereik vannak, és ráadásul óriási mennyiségű szabadon felhasználható anyagi forrásokkal rendelkeznek. Orbán és a Fidesz-hívek mélyen megvannak arról győződve, hogy 2030-ig, sőt talán még 2040-ig is biztosított a NER-rendszer fennmaradása.

Valójában azonban a NER-rendszer nagyon is törekeny, sérülékeny, és nincs hosszú távú kifizési lehetősége. Minél erősebb a központi hatalmi rendszer, minél kevésbé lehet ellenzéki oldalról befolyásolni a politikai irányvonalat, minél kevésbé lehet belülről politikai változást elérni, annál nagyobb valószínűséggel fog külső tényezők hatására összeomlani a rendszer. Az ellentmondásosnak tűnő megállapítás feloldása igen egyszerű és kézenfekvő. Egy állandóan változó nemzetközi politikai és gazdasági helyzetben elengedhetetlenül szükséges a folyamatos korrekció, kiigazítás, a politikai irány változtatása, finomhangolása. Ha az *alkalmazkodás alapintézményei, a demokrácia és a piac nem működik hatékonyan*, akkor nem lesz megfelelő az alkalmazkodás, és ezért egyre nagyobb lesz az ellentét a külvilággal, ami előbb-utóbb összeomláshoz, bukáshoz fog vezetni.

Zsákutcában

Orbán Viktor azonban nemcsak azt a hibát követte el, hogy kihasználta a hatalma érdekében a többségi magyar mentalitást, hanem azt is, hogy hinni kezdett a saját politikai taktikájának sikerében, és úgy gondolta, ez nemcsak taktika, hanem stratégia is. Nyugatról kikövetelünk minden segítséget és támogatást, mert az jár nekünk (hiszen kizsákmányoltak bennünket), de hosszú távon Kelet felé orientálódunk, mert arra van a magyarság jövője. Nem tudni, hogy a körülötte sürgölődő tanácsadói hatására vagy csak saját kútfőre támaszkodva, de egyre inkább meggyőződésévé vált a Nyugat hanyatlása tézis (Spengler után szabadon egy évszázaddal később) és Kelet csodálatos felemelkedésének víziója.

Az orbáni mesterterv alappilléreit a következőkben lehet összefoglalni:

1. A Nyugat hanyatlik, a jövőt a felemelkedő Keleten kell keresni.
2. Az Európai Unió hamarosan szét-esik vagy radikálisan átalakul, és csak a nemzetállamok laza szövetsége lesz.
3. Oroszország felemelkedik, katonai nagyhatalma mellé megszerzi a gazdasági és politikai világhatalmat is.
4. Megerősödik és kibővül Ukrajnával az Eurázsiai Gazdasági Unió (és esetleg Lengyelországgal, az ukrán területekért cserébe).
5. Magyarország is tagja lesz az EGU-nak (kihasználva az olcsó orosz energiát és az alacsony minőségi követelményeket az export-termékeink iránt).
6. Magyarország központi fekvése révén közvetítő szerepet játszik Nyugat és Kelet között, elsősorban Kína és a nyugat-európai országok között.

Mára azonban elég nyilvánvalóvá vált, hogy ezekből az alapfeltevésekből szinte semmi sem teljesült, és várhatóan nem is fog teljesülni. Oroszország nem tudta gyorsan anektálni Ukrajnát, és így beléptetni az EGU-ba. Bár a Nyugatnak komoly kihívásokkal kell szembenéznie, a versenyképességi előnyének csökkenésétől a szélsőjobb előretöréséig, de összességében mégis az látszik, hogy úrrá tud lenni a nehézségeken. A skandináv és balti országok sikerei kiutat mutatnak a válságos helyzetből. Az oroszok Ukrajna ellen indított háborúja nem bomlasztotta, hanem ellenkezőleg, inkább megerősítette mind a NATO-t, mind az Európai Uniót. Oroszország egyre kilátástalanabb helyzetbe kerül, és

Putyin végképp nincs abban a helyzetben, hogy hű szövetségeseinek, Orbán Viktornak bármilyen hathatós segítséget nyújtson.

Zsákutcába került a NER politikai, társadalmi és gazdasági rendszere. Orbán a végsőkhöz elment a Nyugat s benne a NATO és az EU bírálata tekintetében. Ugyancsak végsőkhöz elment a Putyin elnök és az oroszok ukrajnai agressziója védelmében. Így aztán szinte teljesen elszigetelődött a külpolitikája, Európában nincsenek szövetségesei. A V4 szövetségi rendszer felbomlott, és Lengyelországgal való korábbi szoros kapcsolatunk is nagyon meglazult, éppen az oroszok feltétel nélküli támogatása miatt. Most a miniszterelnök már csak abban bízhat, hogy az Európai Unióban a szélsőjobb oldali erők hamarosan felül fognak kerekedni, de erre kevés az esély. És az olasz példa azt mutatja, hogy a kormányra kerülő jobb oldali populista erők sem feltétlenül támogatják őt.

Gazdaságilag még rosszabb a helyzet, mert az uniós források késnek, és nélkülük egyre nehezebb fenntartani az alacsony produktivitású és versenyképességű gazdasági rendszert. A legszívesebben Orbán kiléptetné Magyarországot az Európai Unióból, mert az egyre erőteljesebben korlátozni akarja a kiépített autokrata rendszerét. De nincs abban a helyzetben, hogy ezt a lépést felvállalhassa.

A Fidesz-hívek szívesen vennék a kilépést, mondván, hogy ha úgysem kapjuk meg az EU-s támogatásokat, akkor nincs értelme a maradásnak. Csak arról az „apróságról” feledkeznek meg, hogy a kilépés után kikerülnénk az egységes európai piacról, és ennek folyományaként a külföl-

di tulajdontöbbségű vállalkozások nagy része elhagyná az országot, ami katasztrofális lenne az exportunkra nézve, mivel az export közel nyolcvan százalékát a külföldi cégek állítják elő. Kellő mennyiségű export híján és a továbbra is meglévő magas importigény következtében olyan mértékben romlana a külkereskedelmi és a fizetési mérleg, hogy nem lehetne stabil forintárfolyamot fenntartani, vagy fel kellene függeszteni a forint konvertibilitását, és át kellene állni a kötött devizagazdálkodásra. A kormány számára tehát patthelyzet alakult: hiába szeretne kilépni az EU-ból, a realitásokat figyelembe véve ezt nem tudja megtenni.

Amikor Orbán Viktor visszatérően arról beszél, hogy Magyarországot független, szuverén országnak akarja, amely nem hajlandó semmilyen nemzetközi, a saját politikai és gazdasági szuverenitását korlátozó közösségben részt venni, akkor arról az alapvető dolgról feledkezik el, hogy a nemzetközi munkamegosztás mára már olyan mértékben kiszélesedett, hogy semmilyen esélye nincs a független nemzetállamoknak a fejlődésre, de talán még a megmaradásra sem.

A világgazdasági versenyben kiemelt jelentősége van a nagy méretű (300-500 milliós vagy még nagyobb népességű) egységes integrált piacnak. A nemzetállamok önmagukban csak akkor tudnak eredményesek lenni, ha elég nagy népességűek (mint pl. Kína vagy India). Mostanra még az észak-amerikai (USA, Kanada) piac is kicsinek bizonyul. Az európai országok idejekorán felismerték azt, hogy a saját népességük mennyire fontos az optimális

piacnagyság elérése szempontjából, és ezért alakították meg a közös piacot. Az Európai Unió egységes piaca lehetővé teszi, hogy a tagországok versenyben maradhassanak a nagy népességű országokkal szemben. Intő példa lehet mindenki számára a brexit, a fejlett és viszonylag nagy népességű Nagy-Britannia óriási gazdasági veszteségeket szenvedett el a kiválás következményeként.

Persze Orbánnak van, pontosabban volt, egy B terve is. Ez pedig az, hogy ha az EU-ban már nem lesz tartható Magyarország helyzete, akkor kilépünk, és ezt követően belépünk az Eurázsiai Gazdasági Közösségbe. Ebben a gazdasági alakulatban fontos szerepe lett volna Ukrajnának, de az elhúzódó háború ezt minden bizonnyal meghiúsítja. A mesterterv értelmében az olcsó orosz energiára támaszkodva mi állíthatnánk elő feldolgozott termékeket a Gazdasági Közösség számára. És itt nem igazából számítana kizáró oknak, hogy a magyar gazdaság nemzetközi versenyképessége nagyon alacsony.

Valójában az Eurázsiai Gazdasági Unió egy új KGST lenne, de ugyanazokkal a régi problémákkal. Mert hiába tudnánk mi termelni erre a piacra javakat, ha a magyar emberek nem innen akarnának fogyasztási javakat vásárolni, hanem a nyugati piacokról. Viszont, mivel oda nem lenne kellő mennyiségű exportunk, ezért nem tudnánk a szükséges nyugati valutát kitermelni. Ennek az útnak a járhatatlanságáról már megbizonyosodtunk a múlt század nyolcvanas éveiben.

Végezetül meg kell említenünk a társadalmi zsákutcát is. Az orbáni politikának egyik sarkalatos eleme

volt a nemzetépítés, a magyar nép számbeli gyarapodása és befolyásának növekedése. A családpolitikai intézkedések ellenére nem sikerült jelentősen növelni a gyermekvállalási kedvet, az ország lakossága folyamatosan fogy. A helyzet várhatóan még rosszabb lesz a következő években, mert 2023–24-ben a családi kedvezmények egy részét is be kellett a kormánynak áldoznia a megszorító intézkedések sorában.

Az országhatáron kívüli magyarok beáramlása is leállt, ma már legfeljebb csak átmenetileg akarnak itt maradni az erdélyi vagy kárpátaljai honfitársaink. Ugyanakkor viszont több százezer honi polgártársunk hagyta és hagyja el az országot, egyrészt munkavállalási célból, más részük azonban véglegesen. Ma már minden ötödik magyar gyerek nem itthon, hanem valamelyik nyugat európai országban születik meg. Az egyre szorítóbb munkaerőhiány enyhítésére pedig a magát idegengyűlölőnek beállító kormány külföldről hoz be vendégmunkásokat.

A NER-rendszer kiépítésének az egyik fő kárvallottja a humán tőke volt. Ezen a területen jelentős veszteségeket szenvedtünk el az elmúlt 12 évben. Ez persze nem volt véletlen, mert éppen az autokrata rendszer kiépítéséhez volt szükség a kiművelt emberfők létszámának leapasztásához, hiszen a hűbéri lánc csak így tud jól működni. Ha lett volna és lenne mód arra, hogy nagy számban tudjanak új vállalkozások elindulni a high-tech iparágakban, akkor a kormányzati redisztribúciótól független gazdasági szervezetek nagy számban létrejöhettek volna, amelyeket a miniszterelnök nem tudott volna ellenőrzése alatt tartani,

hiszen ezek tőle függetlenül, a világpiacon teljesítményük alapján tudtak volna gyarapodni.

És persze a kormánypropaganda is csak így tudott és tud hatékonyan működni, ha kellően lebutított embereket kell meggyőzni az Orbán-rendszer nagyszerűségéről.

A zsákutcából, amelybe a miniszterelnök politikája belenavigálta az országot, úgy lehetne kilépni, ha a humán tőke fejlesztése, az innováció lenne a fejlesztések elsődleges célpontja. Ez viszont elkezdené roncolni a NER alapjait. Ezt pedig hatalom mindenható birtokosai semmiképpen sem akarják. Azzal próbálják hitegetni magukat a Fidesz-közeli szakértők (pl. az MNB versenyképességi javaslatai), hogy úgy is lehet hatékonyan működő, versenyképes rendszert létrehozni és fenntartani, hogy közben az egyéni szabadságot és az intézményi autonómiákat jelentősen korlátozzák. Ilyen ösvér megoldás nincs.

Orbán Viktor ezt pontosan tudja és tudta 2010-ben is. Ő nem a hatékonyan működő gazdasági rendszert és a polgári demokráciát választotta, amelyben őt nagyon könnyen ki tudják szavazni a hatalomból, hanem a nem hatékony, autokrata rendszert, amelyben a választásokkal őt nem lehet elmozdítani. Egyvalamiről azonban elfeledkezett: a külvilágot nem lehet kikapcsolni. A világpolitikai és a világgazdasági változások, amelyekhez képtelen lesz alkalmazkodni, záros határidőn belül le fogják őt váltani. A dologban csak az a kellemetlen, hogy a NER összeomlásának árát nem ő és NER-társai, a létrehozók és működtetők, hanem az egyszerű állampolgárok fogják megfizetni.